

информация в управлении организацией: Монография. – М.: Знание, 2006. – 160 с.

3. Гапоненко В.Ф., Баспалько А.Л., Власков А.С. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы. – М.: Ось-89, 2007. – 208 с.

4. Духов В.Е. Экономическая разведка и безопасность бизнеса. – Киев: ИМСО МО Украины, НВФ "Студцентр", 1997. – 176 с.

5. Куркин Н.В. Управление экономической безопасностью развития предприятия: Монография. – Д.: АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.

6. Каплан Р., Нортон Д. Стратегическое единство: создание синергии с помощью

сбалансированной системы показат. – М.: Вильяс, 2006. – 384 с.

7. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие. – М.: ЗАО "Финстатинформ", 2002. – 128 с.

8. Черняк О. І. Моделювання економічної безпеки на макро- і мезорівнях. Монографія. – Харків: ВД "ІНЖЕК", 2006. – 240 с.

9. Teece D. J. Dynamic capabilities and strategic management / D. J. Teece. – New York: Oxford University Press, 2009. – 299 p.

Аннотация. Исследованы управленческие отношения, возникающие при обеспечении экономической безопасности предприятия за счет использования комплекса учетно-аналитической информации. Определены концептуальные основы совершенствования учетной информации в направлении обеспечения ее превентивности, увеличения контрольно-аналитических возможностей и расширения перечня объектов учетного наблюдения.

Ключевые слова: стратегический учет, превентивность, сбалансированная система показателей, устойчивое неравновесие, безопасность развития.

Summary. The management relations that arise during the economic security of the enterprise provision through the use of complex accounting and analytical information is investigated. The conceptual framework of accounting information improvement in the direction of its precautionary provision, control and analytical possibilities increase and expansion of facilities observation is set.

Keywords: strategic accounting, proactive accounting and analytical support, balanced scorecard, stable unequilibrium, security of development.

Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Боровик Ю.Т.

УДК 330.14.01

СУТНІСТЬ КАПІТАЛУ: ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ

*Сабліна Н.В., к.е.н., доцент,
Лимар Д.О., студентка (ХНЕУ)*

У статті досліджено еволюцію теоретичних підходів щодо сутності поняття «капітал» на різних етапах розвитку економічної думки.

Ключові слова: капітал, складові капіталу, кругообіг капіталу, дохід.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. Капітал є універсальною та багатоаспектною категорією, який вже на протязі не одного століття привертає увагу економічної думки. Дослідження сутності зазначеного поняття належить до групи фундаментальних проблем як у класичній, так і в сучасній економічній теорії. Становлення і розвиток підходів до визначення капіталу, наукового тлумачення його сутності та змісту є однією з найважливіших теоретичних і практичних заповрок успішного функціонування як виробничої сфери, так і економіки в цілому. Тому, розкриття багатогранної сутності категорії "капітал" і на цій основі розроблення концептуальних підходів та принципів до його формування у сучасній економіці виступають основоположними моментами функціонування будь-якого суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання щодо теоретичного осмислення сутності поняття «капітал» викладені в працях класиків економічної думки А. Сміта, Д. Рікардо, Д. Міля, Дж. М. Кейнса, Дж. Р. Хікса, К. Маркса та ін. Еволюційний розвиток суспільства супроводжується еволюцією поглядів до визначення категорії «капітал». Серед сучасних науковців, що займалися дослідженням генезису даної категорії, систематизацією існуючих підходів слід зазначити українських і російських науковців: І. О. Бланка [6], О. Г. Білу [5], В. М. Шелудько [10], Н. О. Байстрюченко [3], Н. Лисенко [7] та ін.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на наявність чисельних розробок науковців щодо сутності капіталу, окремі питання потребують подальшого дослідження.

© Сабліна Н.В.,
Лимар Д.О.

Вісник економіки транспорту і промисловості № 39, 2012

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз та узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «капітал» на різних етапах розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження сутності поняття «капітал» економісти проводили на основі існуючих господарських відносин, чим і пояснюється неоднорідність підходів до визначення цієї категорії. Питання сутності капіталу досліджувалось ще від початку осмислення фактів і явищ господарського життя та зародження економічної думки. Так, першими вченими-економістами, у працях яких з'являється згадування про капітал були прихильники школи меркантилістів. Основними її представниками є У. Стаффорд, Де Сантус, Г. Скарuffі. Специфічною формою багатства вони вважали гроші у вигляді дорогоцінних металів, які являють собою багатство не у вигляді нерухомого скарбу, а у формі капіталу, що знаходиться у постійному русі. Меркантилісти вважали, що тільки процес виробництва створює необхідне підґрунтя для утворення багатства. Таким чином, аналіз капіталу представниками школи меркантилізму зводився до аналізу його в сфері обігу та представлення у грошовій формі, у вигляді золота або іншого металу [3].

Наступний крок в еволюції поняття «капітал» був зроблений «фізіократами» – першою науковою школою, основними представниками даної школи були: Ф. Кене, Дюпон де Немур, Маркіз Мірабо, Мерсьє де Ла Рів'єр, Жан Тюрго та інші. Фізіократи проаналізували речові складові капіталу, виділяючи щорічні аванси (тобто витрати на землеробське обладнання, що відповідають основному капіталу), річні витрати і первинні аванси (тобто щорічні витрати на сільськогосподарське виробництво, що відповідають оборотному капіталу), які становлять фонд організації землеробського господарства. Гроші, при цьому, не зараховувалися до жодного з видів авансів. Фізіократи відстоювали думку, що гроші не є багатством, а лише засобом обігу. Чистий продукт, за їх висновками, створюється лише в землеробстві як надлишок над витратами виробництва, а продуктивним капіталом є той капітал, що вкладений у сільське господарство. Виробничою галуззю фізіократи вважали виключно землеробство, а продуктивною працею – працю на землі. Так, капітал, у визначенні А. Тюрго, – це рухоме майно, яке є результатом збереження та ощадливості [9]. Інший представник фізіократів Ф. Кене говорив, що капітал – це не гроші, а ті засоби виробництва, за допомогою яких створюється «чистий продукт», а саме – багатство, яке формує дохід нації, і є продуктом, який залишається після сплати всіх видатків з доходу, що отримується з володінь [2].

Послідовник Ф. Кене Адам Сміт, представник класичної школи, напроти вважав, що капітал являє собою частину майна власника, яка

здатна приносити дохід. Згідно з трактовкою Сміта капітал створює свою вартість в процесі обігу, його можна поділити на дві частини (активну і неактивну), однак тільки активну, яка безпосередньо використовується в процесі обігу, можна розглядати як капітал. А. Сміт стверджував, що частину неактивного капіталу власник використовує на засоби виробництва, однак їх не можна розглядати в якості капіталу, адже їх не можна виразити у грошовій формі [3]. А. Сміт поділив капітал на основний, під яким розумів все те, що приносить дохід або прибуток, але при цьому не бере участь в обігу і не змінює власника (будівлі, споруди, машини та обладнання, землі, а також, набуті й корисні здібності усіх членів суспільства) і оборотний, до якого відносив все те, що приносить дохід, тільки в процесі обігу, змінюючи власників (гроші, запаси, продукти продажу, сировину та матеріали, незавершене виробництво).

Представники іншої школи економічної думки Ж.-Б. Сей, Н. У. Сеніор, Ф. Бастіа, Дж. С. Мілль, при розгляді капіталу базувалися на поглядах представників класичної школи. Ґрунтуючись на висновках А. Сміта, що капітал є результатом попередньої праці, Жан-Батист Сей визначав капітал як суму цінностей і бачив у ньому один з провідних чинників виробництва, що поряд з працею і землею приносить його власнику дохід [1]. Заслугою Ж.-Б. Сея також є започаткування теорії факторів виробництва, в якій капіталу відвів провідну роль [4]. Н. Сеніор в своїх працях розглядав капітал, як функцію зберігання. Разом з тим, він висунув свою власну «теорію утримання», згідно якої вартість визначається не працею, а витратами виробництва, які обумовлені працею і капіталом. Згідно з його теорією, капітал виникає в результаті жертви капіталіста, який заощаджує частину капіталу, що не використовується у виробничому процесі задля видачі заробітної плати та заохочень [3].

Джон Стюарт Мілль в своїх вченнях поділяв думку А. Сміта. Говорячи про сутність капіталу, Дж. Мілль розглядав капітал, як основну умову виробництва. При цьому основним завданням підприємця вважав раціональне поєднання основного та оборотного капіталу.

Розвиток капіталізму, створення нових виробничих відносин формують нове бачення капіталу. Суттєвий вплив на розвиток економічної думки в цей період належить К. Марксу. На фоні зміни соціалістичної, соціал-демократичної та демократичної думки, марксистки розглядають капітал не як вічний ресурс, а як ресурс, що використовується у виробничих відносинах, де і створює свою вартість. На думку Маркса, капітал не є сумою матеріальних та виробничих засобів. Він розглядає капітал, як засоби виробництва, що перетворилися на капітал, які самі собою не являють капітал. Принципово новим у дослідженні Маркса є розподіл капіталу на постійний

і змінний. При цьому постійний капітал розглядається як вартість всіх засобів виробництва. Крім того, він визначає відмінність основного і оборотного капіталу [3]. Важливим здобутком К. Маркса був розгляд капіталу як самостійно зростаючої вартості, що функціонує у виробничому процесі. Досліджуючи кругообіг капіталу зазначив, що капітал проходить три стадії: виробничу, грошову і товарну, перетворюючись з однієї в іншу, він і створює нову вартість. Тобто, авансований капітал повертається до свого власника зі значним приростом, задовольняючи мету власника.

Д. Кейнс, протиставляючи себе всім ідеям класичної школи, розглядає капітал як засіб тривалого користування, що може накопичувати свою цінність. Отже, капітал це багатство, що приносить дохід, якщо відбудеться перевищення доходу від даного вкладення над доходом від банківського проценту. Кейнс вважає за необхідне аналізувати не реальну обмінну економіку, а «грошову економіку», оскільки саме в такій економіці капітал виконує свою самостійну роль та виступає мотивом для прийняття рішення власником [3].

На початку ХХ ст. формується новий напрям економічної думки – інституціоналізм, засновником якого є Т. Веблен. Вони вважали, що капітал не є фактором економічного росту і намагалися аналізувати не лише суто економічні, але й соціальні сили, що рухають економічний прогрес. Джерелом доходів вважалася фінансова сфера, а не індустрія. Капітал, в свою чергу, втілюється не у засобах виробництва, а в цінних паперах, і переходить із матеріальної форми у нематеріальну [8].

Дослідження поглядів на категорію «капітал» у історичній ретроспективі доцільно співставити із сутністю капіталу у працях сучасних економістів. В умовах глобалізації економіки велика роль відводиться людському капіталу, його здатності приносити дохід. Західні економісти сучасності трактують капітал як «блага довготривалого використання, створені людиною для виробництва інших товарів і послуг». Це визначення капіталу служить загальною основою для різних понять, використаних у вжитку і в економічній літературі [7].

І.О. Бланк визначає капітал, як накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі грошових засобів і реальних капітальних товарів, що притягується його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику та ліквідності [6].

На думку О.Г. Білої "капітал – сукупні грошові ресурси, що використовуються на підприємства або авансований у господарську діяльність капітал власний, позичений і залучений у сукупності" [5].

В.М. Шелудько розглядає капітал як суму власного та боргового капіталу, яка визначається тією частиною фінансових ресурсів, що спеціально сформована й призначена для використання у фінансово-господарській діяльності з метою отримання прибутку [10].

Висновки даного дослідження і перспективи подальших робіт у цьому напрямку. Таким чином, дослідженню сутності поняття «капітал» приділялась значна увага на різних історичних етапах розвитку економічної думки. Розглянувши еволюцію поглядів виявлено різноманітні твердження щодо сутності капіталу представниками різних економічних напрямів, однак, тогочасним у поглядах є зв'язок капіталу із здатністю приносити дохід. Отже, можна стверджувати, що капітал – це фінансово-економічні ресурси суб'єкта господарювання, втілені в його майно матеріального і нематеріально характеру, незалежно від джерел їх набуття, які використовуються для розширеного відтворення з метою отримання доходу або продовженої вартості капіталу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Автономов В. История экономических учений. / В. Автономова. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 248 с.
2. Базилевич В. Д. Історія економічних вчень: підручник. / В. Д. Базилевич. – К.: Знання, 2006. – 260 с.
3. Байстрюченко Н. О. Вплив динаміки структури капіталу на фінансово-економічні результати діяльності підприємства: дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / Байстрюченко Наталія Олегівна. – Суми, 2010. – 212 с.
4. Бережний В. М. Історія економічних вчень. Макроекономіка / В. М. Бережний. – Х.: Еспада, 2007. – 54 с.
5. Біла О.Г. Фінансове планування і прогнозування: навч. посібник. / О. Г. Біла. – Львів: Компакт-ЛВ, 2005. – 312 с.
6. Бланк И. А. Управление капиталом: учебный курс. / И. А. Бланк. – К.: Изд-во "Ника-Центр", 2004. – 576 с.
7. Лисенко. Н. Поняття капіталу: бухгалтерський аспект. / Н. Лисенко // Економічний аналіз. – 2008. – №3. – С. 293-296.
8. Потапова И.С. История экономических учений [Электронный ресурс]: учебное пособие / И.С. Потапова. – М.: МГИУ, 2000. – 233 с. – Режим доступа: <http://www.all-ebooks.com>.
9. Сопко В.В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства: навч. посіб. / В. В. Сопко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
10. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент: підручник / В. М. Шелудько. – К.: Знання, 2006. – 439 с.

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические подходы к сущности понятия «капитал» на разных этапах развития экономической мысли.

Ключевые слова: капитал, составляющие капитала, кругооборот капитала, доход.

Summary. The article considers theoretical approaches to the essence of the "capital" in various stages of development of economic thought.

Keywords: capital, capital components, capital cycle, income.

Рецензент д.е.н., професор ХНЕУ Гавкалова Н.Л.

Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Якименко Н.В.

УДК 351:316.334.5

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА ОСНОВНІ ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Стадник М.Є., к.е.н., доцент (ЛДУ ВС)

З'ясовано суть екологічної безпеки, визначено її об'єкти, суб'єктів, межі, охарактеризовано суть екологічного ризику та виділено основні заходи покращення охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів.

Ключові слова: екологічна безпека, об'єкти і суб'єкти екологічної безпеки, екологічний ризик, навколишнє природне середовище, екосистема.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. Зростання частоти й масштабів катастроф природного й техногенного характеру призвели до руйнування природних екосистем, виснаження озонового шару, забруднення природних ресурсів (вод, ґрунтів, повітря), зникнення ряду видів рослин і тварин, тобто до дестабілізації навколишнього природного середовища та деградації природних екосистем.

Актуальність досліджень екологічної безпеки та екологічних ризиків обумовлюється ще й такими фактами: на нашій планеті немає жодної країни, жодного регіону, де б не відбувалися природні катаклізми; знижується захищеність людства й техносфери від небезпек природного характеру; за останні 35 років у світі від основних видів природних катастроф постраждало біля 4,4 млрд. осіб, що приблизно рівне населенню Землі на даний час (6 млрд. осіб).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми екологічної безпеки та її ризиків вивчали Алімов В.Т., Андрейцев В.І., Анікієв В.В., Балюк Г.І., Вітлінський В.В., Добровольський В.В., Дорогунцов С.І., Захарова П.В., Зеркалов Д.В., Корнякова Н.О., Кривошеїн Д.А., Мураха Л.А., Наконечний С.І., Пирожков С.І., Решітник Л.Л., Роїв М.М., Тарасова Н.П., Третяк Т.О., Фролов М.О., Чебан Т.М., Яблоков А.В. та інші.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Термін «екологічна безпека» в Україні почали офіційно використовувати з 1991 року, коли Верховна Рада України прийняла Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Та, на жаль, досі ще немає одностайності між науковцями

щодо її суті, не вироблена єдина методика обчислення рівня екологічного ризику і не надано йому єдиного трактування.

Формування цілей статті (постановка завдання). Зважаючи на ряд невирішених питань щодо екологічної безпеки, слід дати чітке її формулювання, окреслити її межі, визначити об'єкти і суб'єкти екологічної безпеки, дати визначення екологічного ризику.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Слово екологія походить від грецьких слів «oikos» – оселя і «logos» – вчення. Тому дещо примітивно під екологією можна розуміти вчення про середовище існування живих істот. У «безпеку» найчастіше характеризують як стан захищеності окремих осіб, суспільства і природного середовища від надмірної небезпеки. З'ясуємо, що ж представляє собою «екологічна безпека».

Проаналізувавши судження науковців щодо суті екологічної безпеки, можна групувати їх певним чином.

Дещо обмеженими видаються визначення екологічної безпеки, в яких робиться акцент на антропогенному впливі на навколишнє природне середовище і не беруться до уваги природні катаклізми. Зокрема, Зеркалов Д.В. під екологічною безпекою розуміє будь-яку діяльність людини, що виключає шкідливий вплив на навколишнє середовище [1].

Кривошеїн Д.А., Мураха Л.А., Роїв М.М. та ін. у визначення екологічної безпеки вводять одночасно систему керування та регулювання. Тобто, екологічна безпека – це стан захищеності біосфери і людського суспільства, а на державному рівні –